

POPLAVA SAVE U BRODSKOJ POSAVINI 1878. GODINE

SAVA FLOOD IN BRODSKA POSAVINA IN 1878

Krešimir ŠKULJEVIĆ

Osnovna škola Sibinjskih žrtava, Sibinj
Osnovna škola »Vladimir Nazor, Slavonski Brod
skuljevickresimir@gmail.com

Received/Primljeno: 12.12.2021.

Accepted/Prihvaćeno: 30.12.2021.

Review/Pregledni rad

UDK / UDC: 504.4:556.166(497.542-282.24Sava)
"1878"(091)
[627.51:711.168] (497.54)"187"

Sažetak

Proučavanjem arhivske građe i tiskovina primarno se promatrala poplava Save na području Brodskog Posavlja koja je bila posljedica kišnog studenog 1878. godine. Time je vladalo izvanredno stanje i tijekom siječnja 1879. godine. Sekundarno je napravljena analiza dvije obnove savskog i orljevskog nasipa koji je štiti Jelas polje od poplave, a bile su izvođene 1878. i 1880. godine. To je područje teritorijalno pripadalo Granici koja je bila u procesu integracije s Provincijalom, u ovom slučaju Požeškoj županiji koja je bila podijeljena na četiri kotarska područja. Jelas polje je obuhvaćalo područje oriovačkog kotara. Posljedica tih aktivnosti bila je međusobna komunikacija lokalne uprave, tj. upravnih općina, sa svojim nadređenim civilnim institucijama, prvenstveno kotarskim uredima. U spašavanje stanovništva uključila se vojska, osiguran je dio čamaca, lađa i pontona za prijevoz unesrećenog stanovništva te je organizirana humanitarna pomoć u iznosu od 13.430 forinti, što je bilo skromno obzirom na veličinu poplave, materijalnu štetu te ljudske žrtve.

Ključne riječi: poplava Save, Brodska Posavina, lokalna uprava

Keywords: Sava flood, Brodska Posavina, local government

UVOD

Do sada ne postoje radovi koji proučavaju samostalno navedenu temu. Građa o njoj dostupna je u lokalnim arhivima, u ovom slučaju Državnom arhivu u Slavonskom Brodu te je nastala kao posljedica nužne službene dokumentacije lokalne uprave, tj. upravnih općina i nadređenih kotarskih ureda. To je najzanimljivija građa jer je bila posljedica »interne« komunikacije režimskih institucija pa je omogućavala slobodniju (iskreniju) komunikaciju njihovih predstavnika koja je otkrivala ono što je bilo sterilizirano u ostaloj građi (spomenicama i tiskovinama). Druga vrsta građe školske su i župne spomenice, ali njihovi opisi događaja imaju manju znanstvenu vrijednost jer njihovi autori vrlo oprezno opisuju događaje ne navodeći cjelokupan i objektivan pregled stanja koji bi uključivao i kritički odnos prema predstavnicima režima lokalne i regionalne razine. Takvo ponašanje njihovih autora u određenoj je mjeri i razumljivo jer su i sami (učitelji i župnici) bili na neki način državni službenici (učitelji tek od 1880.) i bili razmjerno ovisni o režimu. Kako bi rad bio prihvatljiva cjelina kao reprezentativan uzorak definiran je geografskim terminom Brodska Posavina. Uzorak je dovoljno reprezentativan jer je za njega korištena građa koja je nastajala prema već spomenutom obrascu za cijelo područje Granice koje je poplavljeno 1878. godine. Treću vrstu građe, nazovimo je tako, predstavljale su onovremene tiskovine. Njihov sadržaj članaka je neupotrebljiv ukoliko im se ne pristupa analitički i integrira s ostalim spoznajama i zapisima koji spominju istu temu i koji su nastali u istom vremenskom razdoblju. Zanimljivo je da je onovremena tiskovina *Branislav*, koja je deklarativno bila protiv samog režima, objavljivala i prorežimski orijentirane članke kako bi neutralizirala javno mišljenje, onog dijela stanovništva koje ga je čitalo u Osijeku i okolici. Najmanju su vrijednost imali objavljeni radovi kojih je bilo malo i nisu se tematski odnosili na poplavu Save 1878., ali su ipak popunili neke praznine elementarne razine.

Tematski promatrajući rad primarno promatra poplavu Save tijekom studenog i prosinca 1878. te siječnja 1879. godine. Poplava je elementarna nepogoda koja trenutno testira postojeći sustav i potvrđuje njegovu djelotvornost i protočnost na svim razinama te je zbog toga tema vrijedna istraživanja. Sekundarno je bilo nužno pratiti obnove savskog nasipa 1878. i 1880. godine. Uz obnovu nasipa, radi jasnijeg konteksta, bilo je potrebno definirati odnos temeljne vrijednosne jedinice lokalne uprave, tj. upravnih općina te njezinu interakciju s okolinom (nadređenim tijelima Granice i Provincijala), prvenstveno civilno nadređenim kotarskim uredom. Kao uzorak uzet je primjer Kotarskog ureda u Oriovcu s podređenim upravnim općinama, ali je na istom principu funkcionirao odnos unutar cijele Granice prigodom poplave. Svrha samog rada je definirati uzročnike i razinu odgovornosti onih koji su sudjelovali u prevenciji poplave Save.

RADOVI NA SAVSKOM I ORLJAVSKOM NASIPU IZMEĐU KOLOVOZA I LISTOPADA 1878. GODINE

Planovi oko podizanja kvalitete savskog nasipa i gradnje ustava uz lijevu obalu Save, postojali su dulje vremena te je prva sačuvana dokumentacija o tome u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu datirana u veljači 1877. godine.¹ Prvi pisani tragovi o radovima na savskom nasipu na području Jelas polja datiraju još iz 18. stoljeća. Taj je nasip dodatno pojačan tek nakon poplave 1878. godine.² Radovi na ustavu su krenuli s ljetnim vremenom tek 1878. godine. Ljeto je bila prigodno jer su vodostaji bili niski, a ceste prohodne te su omogućavale nesmetan rad. Tako se konačno krenulo s realizacijom izgradnje ustave Mrsunja.³ Još u lipnju 1878. napravljen je uobičajen obrazac ponašanja za javne radove tog tipa. Napravljen je rasporez za upravne općine na čijem su se području radovi trebali odvijati. Nažalost, odaziv nije bio na očekivanoj razini te je gotovo dva mjeseca nakon dogovora samo Upravna općina Nova Kapela isplatila svoj predujam i to u visini od 50 forinti. Građevinski poduzetnik je unatoč tim problemima krenuo s gradnjom ustave, koje je prema njegovim pretpostavkama trebala biti gotova do sredine kolovoza. Da se motiviraju neposlušne općine upravno nadređeni kotarski ured u Oriovcu dao je naredbu svim preostalim općinama da u roku od 8 dana izvrše svoje preuzete obveze.⁴ Nisu poznati uzroci takvog neposluha drugih općina, ali je iz zapisnika općinskog vijeća u Kobašu bilo jasno da se nisu svi slagali s navedenim načinom na koji je formiran rasporez, tj. isplata spornog iznosa za gradnju. Rasporezom je definirano da vlasnik da 9 novčića za svaki ral zemlje.⁵ Neki su vijećnici bili protiv toga jer neka naselja unutar općine, primjerice Zbjeg, nisu uopće imali zemljište koje je bilo izloženo poplavi. Unatoč neslaganju odlučeno je da se isplati predviđenih 90 forinti. Treba istaknuti da je zapisnik napravljen tek koncem kolovoza te je i odluka kasnila u odnosu na spomenuti zakonski rok od 8 dana.⁶ Sporni je novac prikupljen tek do sredine listopada. Kronološko praćenje korespondencije jasno pokazuje tromost ovog slučaja te je novac ustupljen nakon četiri mjeseca kašnjenja. Sve općine ukupno su trebale prikupiti 719 forinti.⁷ Jasno je da općine nisu previše marile za ovaj posao jer se radilo o još jednom novom porezu, kojih je bilo dosta u to vrijeme, a to je u konačnici značilo nove obveze za načelnika, bilježnika i općinske stražare koji su ga trebali prikupiti. Tome treba pridodati činjenicu da nisu imale nikakvog utjecaja na samo izvođenje posla. S druge strane kotarski je ured inzistirao na gradnji ustave u toj mjeri da je izabrao izvođača radova koji je napravio posao, bez da je novac prikupljen i da ga je dobio, osim gore spomenutih 50 forinti.

¹ Državni arhiv u Slavonskom Brodu (dalje: DASB), fond: Kotarski ured Oriovac 1872.-1881. (dalje: KUO).

² Branko Vujasinović, Historijat hidrotehničkih i melioracionih radova u dolini rijeke Save, *Savjetovanje o Posavini*, 46.

³ Ustava je građevina na rijeci koja omogućava kontrolirano propuštanje vode čime, u određenoj mjeri, regulira vodostaj rijeke. Ustava Mrsunja se nalazila pokraj Broda na Savi.

⁴ DASB, KUO, XXVII, Naredba kotarskog ureda o isplati preuzetih obveza za gradnju ustava Mrsunje, 4. VIII. 1878.

⁵ Promatrajući službenu upravnu dokumentaciju spominju se gotovo ravnomjerno pojmovi novčići i krajcari kao dio forinte kao tadašnje novčane valute. Ti pojmovi su zapravo sinonimi. Pod terminom "Kobaš" misli se na današnji Slavonski Kobaš koji je onovremeno bio istoimeno općinsko središte.

⁶ DASB, KUO, XXVII, Zapisnik sjednice općinskog vijeća u Kobašu, 24. VIII. 1878.

⁷ DASB, KUO, XXVII, Rasporez općina oriovačkog kotara za gradnju ustava Mrsunja, 5. VIII. 1878.

Tablica 1. Udio troškova za gradnju ustave Mrsunja prema općinama oriovačkog kotara 1878.*

R.br.	Naziv općine	Izmjer podvodnje zemljišta		Isti pripadajući porez		Odpadajući prinosak	
		jutara	II ^o	forinti	novčića	forinti	novčića
1.	Brodski Stupnik	1.189	1.293	787	95	145	77
2.	Kobaš	/	/	518	/	95	83
3.	Oriovac	/	/	543	94	100	62
4.	Nova Kapela	137	669	97	76	17	94
5.	Sibinj	157	604	155	56	28	77
6.	Bebrina	/	/	458	17	84	76
7.	Kaniža	933	39	489	82	90	61
8.	Podvinje	1.449	791	837	16	154	87
	Σ	/	/	3.888	57	719	17

* DASB, KUO, XXVII, Rasporez općina oriovačkog kotara za gradnju ustava Mrsunja, 5. VIII. 1878.

Kada je bila u pitanju zaštita od poplave Brodskog Posavlja, istovremeno se radilo na više strana. S tim se aktivnostima krenulo početkom kolovoza te je glavnu riječ u rekonstrukciji nasipa na potezu između Save i Orljave imao stanoviti inženjer barun Cordon. O tome su samo obaviješteni u kotarskom uredu. Time im je neizravno naznačeno da u radovima mogu samo slušati naredbe i sudjelovati u njihovoj realizaciji. Dopis o tome napravljen je na njemačkom bez ikakvih ambicija da se neobrazovanima daju jasnije upute. U tim je radovima naglasak bio na području Slavenskog Kobaša i Dubočca kako bi se zaštitilo Jelas polje.⁸ Prvi korak bio je potraživanje katastarskih planova nakon čega je u kolovozu napravljen otkup zadružne zemlje od 48 zemljoposjednika zbog gradnje nasipa u Slavenskom Kobašu.⁹ Papirologija je bila odrađena kao i sve ostale pripreme te je napravljen poziv na sastanak svih načelnika, prozvanih općina, o radovima na nasipu. Zbog toga je, 13. rujna 1878. godine, održan sastanak predstavnika sedam općina koji su bili upravno podređeni kotarskom uredu u Oriovcu. Te su općine bile povezane navedenim rijekama te je nasip imao funkciju i radovi bi imali smisla samo ako bi se na cijelom području izveli istovremeno i jednakom kvalitetom. Time ne bi došlo do pucanja nasipa koji bi prouzročio poplavu cijelog područja uz navedene rijeke. Obavljeni su osnovni tehnički preduvjeti te se izračunala površina koja treba biti obuhvaćena, kao i količina kubnih metara zemlje koji se trebaju navesti u nasip. Tako je prema tadašnjim gruntovnim knjigama Jelas polje bilo dio upravnih općina: Nova Kapela, Oriovac, Brodski Stupnik, Kobaš, Bebrina, Kaniža i Sibinj.¹⁰ Definirale su se točne lokacije, tj. koja općina će pokrivati koji dio uz količinu potrebne zemlje za nasip obzirom na jedan ral. Prva je ideja bila da na jedan ral svaka općina mora nasuti 3.02 kubna metra, ali je na koncu definirana preciznija brojka od 3.2127 kubnih metara.¹¹ Nakon toga definirane su katastarske točke, kao granične točke izvođenja radova, za svaku pojedinu općinu.

U zaključku zapisnika izneseno je da se nasip ne treba početi raditi prije 15. listopada 1878. godine! To je obrazloženo ratnim uvjetima u Bosni i potrebom za dovršavanjem berbi i dozrijevanjem jesenskih usjeva. Nije potrebno komentirati ležernost lokalne uprave u načinu pristupanja tom problemu. Za pretpostaviti je da su općinari i radnici morali izvršiti radove na nasipu, ali su jesenski poljoprivredni radovi i rat u Bosni imali veći prioritet. Jasno je da je u tom trenutku jesenska berba predstavljala godišnji posao koji je omogućavao preživljavanje do iduće berbe, ali nitko u tom trenutku nije htio razmišljati da jednako tako mogu ostati bez svega ukoliko se dogodi poplava velikih razmjera. Drugi je prioritet

⁸ DASB, KUO, XXVII, Naredba kotarskom uredu od glavnog zapovjedništva u Zagrebu o početku radova na savskom nasipu, 1. VIII. 1878.

⁹ DASB, KUO, XXVII, Katastarski popis zadruga o otkupu zemlje u Kobašu za nasip, 8. VIII. 1878.

¹⁰ DASB, KUO, XXVII, Zapisnik o popravku nasipa. 13. IX. 1878. Danas su sva imena naselja ostala ista osim "Kobaša" koji je danas "Slavonski Kobaš".

¹¹ Pod terminom jedan ral autor misli na jedan ral područja pojedine općine koje je potencijalno ugroženo poplavom. Tako su najugroženije općine snosile najveći teret, ali i najveću odgovornost za kvalitetu radova na nasipu.

Tablica 2. Podjela posla oko navoženja zemlje za savski nasip na Jelas polju 1878.*

R.br.	Upravna općina	Zastupljenost Jelas polja u općinama (u ralima)	Potrebna zemlja za nasip (u kubnim metrima)
1.	Nova Kapela	179	575
2.	Oriovac	10.014	32.170
3.	Brodski Stupnik	4.366	19.132
4.	Kobaš	5.955	14.026
5.	Bebrina	8.624	27.706
6.	Kaniža	6.361	20.435
7.	Sibinj	6.005	19.292
	Σ	41.504	133.337

* DASB, KUO, XXVII, Zapisnik o popravku nasipa, 13. IX. 1878.

predstavljao rat u Bosni gdje su mnogi bili uključeni kao tehnička potpora u obliku »podvoza« što je omogućilo stanovništvu neočekivanu zaradu. Tim se promišljanjem dolazi do zaključka da je prioritet bio zaraditi novac, tj. stvoriti nove resurse koji neće biti primjereno zaštićeni, a ne zaštititi postojeće resurse.

Osnovna je norma, onima koji će kopati zemlju za prijevoz, bila jednaka kao i onima koji su bili dužni za prijevoz (onovremeno se zvao »podvoz«), a iznosila je dva kubna metra.¹² Iskopati i natovariti dva kubna metra nije posao koji se mogao brzo napraviti te je zahtijevao prilično vrijeme pojedinaca koji su to bili dužni raditi. Ukoliko se promotri brojka koja je trebala biti ukupno dovezena dolazi se da je za iskop i utovar bilo potrebno 66.668 osoba, a isto je toliko trebalo osoba za prijevoz.¹³ Te brojke dovoljno ilustriraju opseg navedenih radova i radno opterećenje onih koji su bili zaduženi za to. Jasno je da taj posao nije trebao biti obavljen za jedan dan, ali s obzirom da se planirao raditi tijekom jeseni sigurno je da nisu imali puno radnih dana na raspolaganju, kada je u pitanju lijepo vrijeme i poljski putovi koji nisu blatni.

Unatoč početnom požurivanju od strane kotarskog ureda radovi nisu počeli ni tijekom rujna. U tom razdoblju inženjeri izlaze na teren da niveliraju nasip, a taj je posao bio ponovljen jer su prvi znakovi »uništeni«, vjerojatno jer su aktivnosti tekle sporije nego se to očekivalo u glavnom zapovjedništvu u Zagrebu. Iza termina »uništeni« krije se primjereniji izraz, a radilo se vjerojatno o krađi. Kako je za niveliranje bilo potrebno priskrbiti »dasku, štange, kolčice, letve i čavle« jasno je da je to nekome poslužilo u osobne svrhe. Od općina se tražilo da materijal besplatno dostave inženjerima i upozore mještane da se ponovno ne dogodi »uništenje« oznaka. Kada je naplata istog materijala bila u pitanju, trebalo se čekati. Novac za materijal koji općine pošalju mogli su očekivati tek nakon napravljenog cjelokupnog posla.¹⁴ Takav način izvođenja radova i odnosa prema općinama tražilo je od njih nemoguće i samo ih se još više financijski opterećivalo i usporavalo. Tako ih se tjeralo na svojevrsnu pasivnost i rubnu granicu financijske izdržljivosti. Navedeni vojno-upravni sustav očekivao je da općine budu svojevrsne banke nadređenim upravnim tijelima, bez konkretnih ugovornih obveza onima kojima se novac treba posuditi, što je zapravo još jedan apsurd.

Očigledno takve upute nisu bile dovoljno jasne zbog čega je kotarski ured točno naveo svakoj općini što mora dostaviti kod niveliranja i popravka nasipa. Osnovni građevinski materijal bile su letve, kolci i čavli. Kod letava date su upute samo da moraju biti četiri metra duge, kolci moraju biti 40 centimetara dugi, a letve moraju biti barem s jedne strane obrađene kako bi se po njima moglo pisati, valjda prilikom samog niveliranja i popravka nasipa. Tako se raspolagalo s 2.440 letava, 1.940 kolaca i 7.000 čavala.¹⁵ Opterećenje govori da su općine zapravo bile kategorizirane u dvije kategorije. Nositelj radova bila je

¹² DASB, KUO, XXVII, Zapisnik o popravku nasipa. 13. IX. 1878.

¹³ Pod pretpostavkom da će svaka osoba ispuniti normu od dva kubna metra.

¹⁴ DASB, KUO, XXVII, Ponovno niveliranje nasipa, 19. IX. 1878.

¹⁵ DASB, KUO, XXVII, Raspodjela nabavke građevinskog materijala za nasip po općinama, 23. IX. 1878.

Tablica 3. *Raspodjela potrebnog građevinskog materijala za nasip u oriovačkom kotaru 1878.**

R.br.	Naziv općine	Količina letava	Količina kolaca	Količina čavala
1.	Nova Kapela	40	40	/
2.	Brodski Stupnik	400	300	1.500
3.	Sibinj	400	300	1.000
4.	Oriovac	600	400	1.500
5.	Kobaš	400	300	1.000
6.	Bebrina	300	300	1.000
7.	Kaniža	300	300	1.000
	Σ	2.440	1.940	7.000
	Procjena vrijednosti (forinti)	244	19.4	21

* DASB, KUO, XXVII, Raspodjela nabavke građevinskog materijala za nasip, 23. IX. 1878.

Upravna općina Oriovac jer je imala najveće zaduženje, drugoj kategoriji pripadaju Sibinj, Brodski Stupnik i Kobaš, dok su nešto manje morale prikupiti Bebrina i Kaniža. Ukoliko se ta raspodjela pokuša usporediti s raspodjelom za ustavu Mrsunja vidjet će se da nije korištena ista proporcionalnost. Vjerojatno je da su zaduženja napravljena prema realnim mogućnostima pojedinih općina, tj. njihovoj financijskoj moći, koja je u tom razdoblju proizlazila iz brojnosti stanovništva. Dokumentacija iz 1880. pokazuje da Kaniža u tom trenutku nije ispunila svoj plan te je umjesto 300 kolaca dostavila samo 100 komada. Nije poznato koliko su ostale općine ispunile potrebne norme. Bez obzira na to, Upravna općina Kobaš potraživala je od kotarskog ureda obećanu isplatu i naknadu tog materijala koji je iznosio 33 forinte.¹⁶ Iz tog se računa jasno vidjelo kolika je bila pojedinačna vrijednost materijala pa se može napraviti ukupna procjena troškova. Procjenom se dolazi do zaključka da su općine trebale osigurati građevinski materijal u iznosu od 284,4 forinte.

Nije poznat nastavak aktivnosti uz taj proces 1878. godine, ali je tijekom 1880. realizacija bila nastavljena, jer je kotarski ured one rabotare koji su zanemarili tu dužnost evidentirao i prosljedio upravnim općinama. Tako je te 1880. iz Odvoraca bilo čak 14 krajišnika koji su to zanemarili.¹⁷ Novi je načelnik Upravne općine Sibinj, stanoviti Ibrišimović, njih šestero opravdao nakon nekoliko mjeseci pri kotarskom uredu jer su bili bolesni u tom razdoblju.¹⁸ Kotarski je ured u kolovozu iste godine naredio općinarima iz Sibinja da osiguraju 50 kola za navedene radove prije zime. Svaka su kola tom prigodom trebala dva dana raditi na navoženju zemlje na spomenuti nasip. Jedini toponim koji spominje lokaciju je termin »Matičević«.¹⁹

Nastavilo se s nepogodama i teškim uvjetima života jer je krajem studenog 1878. došlo do velike poplave kad je bio probijen savski nasip kod Kobaša. Odmah su bliski suradnici uprave darovali šest forinti za unesrećene i to još 1. prosinca.²⁰ Zbog mnogo unesrećenih i krize koja je uništila poljoprivredne usjeve i u nadolazećoj 1879., organizirala se humanitarna akcija. Na području sibijske općine odazvalo se 108 osoba i prikupilo se 31 forintu i 40 novčića što u prosjeku iznosi 29 novčića. Najniži iznosi koje su davali dobrotvori bili su 10 novčića, dok je više od jedne forinte dalo samo 10 osoba i to: sibijski župnik Nikola Ergotić dvije, major Ilija Grgić jednu, umirovljeni poručnik i bivši načelnik Stefan Gergetić jednu, učiteljica Evelina Prizrić jednu, trgovac Antun Wrašić pet, Suzana Bernier dvije, Juliana Stiasny dvije, mesar Wincenc Heinz jednu i gostioničar Stefan Bogdanović jednu forintu. Tih deset osoba dalo je gotovo polovicu ukupno prikupljenog iznosa. Opis djelatnosti, osim navedenih osoba, dobio je i načelnik, krojač, općinski stražar i pojedini nadničar. Ovaj nam popis daje ideju o ekonomskoj i vrijednosnoj strukturi stanovništva u samom naselju Sibinja, a time i kotarskog područja, jer tadašnji

¹⁶ DASB, KUO, XXXX, Račun za građevinski materijal za nasip od općine Slavonski Kobaš, 2. IX. 1880.

¹⁷ DASB, KUO, XXXX, Popis krajišnika koji nisu izvršili svoje obveze na nasipu, 23. X. 1880.

¹⁸ DASB, KUO, XXXX, 13. XII. 1880.

¹⁹ DASB, KUO, XXXX, Izvadak iz zapisnika općinskog vijeća, 15. VIII. 1880.

²⁰ DASB, KUO, XXIX, Doprinos unesrećenima u poplavi, 1. XII. 1878.

autor zapisa nije bez razloga uz pojedino ime i prezime dao kratak opis djelatnosti dotične osobe. O ostalim naseljima nema sačuvanih izvora. Spomenuto jasno pokazuje da su gotovo sve viđenije osobe dale veće novčane iznose, osim načelnika i njegovih čestih suradnika poput općinskih stražara.²¹

BRANISLAV O POPLAVI BRODSKE POSAVINE²²

Zagreb je vodeni udar Save proživio gotovo bez ljudskih žrtava, tiskovine spominju samo nekoliko njih. Nakon najtežeg udara, koji je bio do 20. studenog, poplava dolazi u okolicu Nove Gradiške, kod tadašnjeg Svinjara, današnjeg Davora. Još onda javnosti je bilo jasno da će kod Kobaša i Dubočca biti najteže. Nemoć ljudi da se spriječi nesreća najbolje najavljuje citat članka prilikom razjašnjavanja stanja: »nebi li se tako mogla voda zatvoriti i nasipi donekle zaštititi.«²³ To je bila stanovita najava kalvarije koja je prijetila Posavini, posebno naseljima koja su se nalazila uz samu rijeku. Taj navod postavlja nova pitanja jer se iz njega jasno razaznaje da stanje nasipa nije bilo na razini vodostaja Save. U boljem su položaju bila naselja Brodske Posavine koja su se nalazila uz južne obronke Dilja. Ona su uglavnom bila uz tadašnju glavnu prometnicu koja je povezivala bivša pukovnijska i satnijska središta još postojeće Vojne krajine, koja je bila na kraju same reintegracije. Kada je vodostaj Save doživio svojevrsan vrhunac kod Zagreba, svim stanovnicima uz Savu koji su se nalazili u istočnoj Hrvatskoj, postalo je jasno da vodeni val dolazi prema njima. O tome su prve informacije u tiskovinama bile objavljene krajem studenog. Već su postojala neka kritična mjesta na kojima je nasip bio opasno ugrožen. Tako je bilo kod Broda n/S. gdje se Sava izlivala u Mrsunju pa sve do poteza kod Dubočca. Mještani su svojim radom pokušavali otkloniti opasnosti kako se ne bi dogodila nepotrebna šteta. Svoj obol dala je i lokalna uprava tako što je parobrodarsko nadzorništvo iz Zemuna poslalo tegleće lađe i čamce. Rezimirajući navedeno, alarmantno je bilo sve na potezu od Kostajnice do Županje.²⁴

Konkretno prelijevanje Save u Brodskoj Posavini krenulo je 23. studenog i to kod već spominjanog Dubočca i Kobaša. Time je zapravo počeo domino efekt, koji je bio posljedica reljefnih osobitosti ruralnog krajolika, u kojem je voda neometano ugrožavala mnoga okolna naselja: »U pogibelji su nasipi na tri mjesta kod Kobaša, zatim kod Svilaja, Klakara, Gornje Bebrine, Ruševice, te između Novigrada i Broda. Prodrt je nasip kod Bukovlje blizu Šamca pet hvati široko, zatim na dva jesta blizu Štitara. Šamac u najvećoj pogibelji.«²⁵

Preljevanje vode iznad razine riječnog korita dovelo je do prometne paralize koja je prouzrokovala sve posljedične teškoće, prvenstveno funkcioniranja svakodnevice na tom prostoru. Jednako je bilo teško lokalnom stanovništvu i režimskim predstavnicima, bez obzira je li se radilo o Granici ili Provincijalu. Kolaps u Posavini počinje 24. studenog kada je mnogo naselja uz Savu bilo pod vodom: »Iz Županje javljaju dne 24. t.m. da je prodrt nasip pol sata povrh Županja. Obćenje sa Vinkovci i Štitarom prekinuto. Iz Šamca javljaju istog dne, da su Pegel i Kuševica kod Šamca pod vodom. U garčinskom kotaru priečila je voda takodjer na više mjesta preko nasipa: iz kotara uklonila se posada r/a/di poplav/e/ prema Vinkovcem.... Iz Broda javljaju dne 25. t.m., da je Sava poplavila sve bičko polje i razlila se cestom vodećom iz Garčina u /Donje/ Andrijeve: selo Sapci poplavljeno, no voda pada; šteta još neocjenjena. Žalibože stižu iz Mitrovice žalostnije vijesti.«²⁶

Nakon nekoliko dana Sava je zahvatila još veću površinu te se ukupna brojka naselja zahvaćenih poplavom povećava, kao i razina centimetara pod kojim su glavni prometni pravci. Tako se već 27. studenog na cesti koja povezuje Varoš i Brod n/S. nalazilo 40 centimetara vode. Razina vode kod Dubočca narasla je za 25 cm, a Banovaca i Bebrine za 30 cm. Prometna je komunikacija Broda n/S. i Oriovca

²¹ DASB, KUO, XXIX, Isten dragovoljnih prinesaka unesrećenih od savske poplave, 2. I. 1879.

²² *Branislav* je u suvremenoj historiografiji deklariran kao jedini onovremeni oporbeni list na hrvatskom jeziku. Analitičkom analizom članaka u nastavku rada pronaći će se određeni prorežimski promotivni članci koji su bili naravno rezultat anonimnih autora.

²³ *Branislav*, 22. XI. 1878., 3.

²⁴ *Branislav*, 24. XI. 1878., 3.

²⁵ *Branislav*, 27. XI. 1878., 3.

²⁶ *Branislav*, 29. XI. 1878., 2.

također bila prekinuta. Kod Njemaca, Otoka, Privlake i Vinkovaca izašle su »nutarnje vode«. U prevenciju štete od poplave, prebacivanje ljudi i materijalnih vrijednosti, životinja ako se moglo, uključile su se i lađe. Tako je kod Dubočca i Zbjega bilo sedam lađi i 14 čamaca, dok je kod Banovaca, Bebrine i Kuta bio jedan ponton uz kojeg su se poslala dva čamca osnovnih prehrambenih namirnica. Parobrodima se kontroliralo stanje nasipa te se tom prigodom davala pomoć unesrećenima. Garčinski je kotar pod udarom imao naselja od Sikirevaca, Velike Kopanice i Ruščice. Prema tada postojećim informacijama poplava još nije odnijela niti jedan ljudski život. Na području županskog kotara bile su poplavljene općine Bošnjaci, Županja, Štitar, Babina Greda, Šamac i Sikirevci. U pomoć spašavanja od vode poslani su čamci koji su se nalazili na savskim mlinovima. Garčinski je kotar raspolagao s tri pontona i osam čamaca. Na tom kotaru bila je poplavljena cesta između Garčina i Donjih Andrijevac zbog popuštanja nasipa kod naselja Svilaj.²⁷

Iz dana u dan stanje u Brodskoj Posavini postajalo je sve gore. Članci koji se pišu u *Branislavu* počinju dobivati subjektivnu komponentu gdje suradnici s terena daju svoj osvrt na stvari koje su vezane uz poplavu na nešto široj razini. Optužbe stižu na račun režima: »Sad se vidi gdje nemar, gdje nesposobnost vladinih organa. Gdje su bile, što li su radile političke oblasti krajiške, da nisu za vremena gledale pomoći naroda utvrditi barem ona mjesta za koja se u Posavini znade i otprije, da su proti poplavi nepozdana, ko što je n.pr. nasip kod Kobaša od vajakada?«²⁸ Optužbe naroda stizale su prema svim upravnim razinama, bez obzira radilo se o civilnoj ili vojnoj upravi, nacionalnoj ili lokalnoj razini. Tako se među glavne krivce nedovoljne organizacije akcije spašavanja i lošeg stanja nasipa, koji je takav bio već duže vrijeme, ubrajaju i »kotarski predstojnici«. Pod tim se terminom misli na djelatnike koji su radili u pojedinim kotarskim uredima. U slučaju ove poplave te dosadašnjih sadržaja članaka to se odnosi na kotarske urede u Oriovcu, Garčinu i Županji. Kotarski uredi, barem prema arhivskoj građi i njezinom sadržaju, bili su posrednik između nadređenih upravnih organa (i vojnih i civilnih) i podređenog stanovništva koje je bilo organizirano u novonastale upravne općine. S tim su posredništvom bili upoznati sa stanjem na terenu, ali jednako tako i s mogućnostima korištenja resursa koji su bili na raspolaganju upravnim općinama od strane režima. To je značilo da je pod vojnom upravom djelovao krajiški investicijski fond, a pod civilnom upravom tadašnji »odjeli« koje možemo u priličnoj mjeri poistovjetiti s današnjim ministarstvima. Oštar stav nepotpisanog autora novinskog članka nastavio se kada je bilo u pitanju i trošenje režimskog novca za spašavanje unesrećenih. To je opisao s priličnom dozom ironije koju je obilježio neracionalnim ponašanjem predstavnika lokalne samouprave: »Sad, kada je skoro sve propalo, sad vele, da tobož nezaorave na svoju za nas brigu, žandari love i po Savi otimlju privatne ladje i dereglije, da jih sunu koju na Šamac, koju na Dubočac, Kobaš i koje kamo – morebit plaćajuć, al i grdan trošeć novac, kojega hvala bogu imamo, da neznamo kuda njim.«²⁹ Očigledno je da je poplava do tog trenutka imala velike razmjere, pa se tako spominje da je samo u Kaniži zbog vode srušeno više od 40 kuća.³⁰ Kasnije se taj podatak raščlanjuje i spominje se 14 obiteljskih kuća i 33 gospodarska objekta (koje bi današnjim terminima mogli definirati kao staje, spremišta i svojevrsne majstorske radionice).³¹ Početkom prosinca nasip je probijen i kod Rajeva Sela te je voda navirala do Podgajaca, današnji Posavski Podgajci, i Vrbanje.³²

Do kraja prosinca prikupljen je dovoljan broj informacija da se iznese jasan pregled stanja područja pogođenog poplavom. Bilo je jasno da je zahvaćeno područje uz Savu između Siska i Zemuna. Govoreći matematičkim izražajem radilo se o 593 kilometra duljine poplavljene površine koja je obuhvatila oko 300 000 hektara. Uzevši u obzir da su na području tadašnje Bosne i Hercegovine i Srbije postojale slične reljefne osobitosti uz Savu, može se reći da je stvoreno jedno veliko jezero koje se od same rijeke mjestimično protezalo čak 30 kilometara u unutrašnjost. Zbog navedenog nije čudio podatak da je na

²⁷ *Branislav*, 1. XII. 1878., 3.

²⁸ *Branislav*, 4. XII. 1878., 2.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ *Branislav*, 1. I. 1879., 3.

³² *Branislav*, 8. XII. 1878., 3.

nekadašnjoj obali dubina vode bila između dva i tri metra. Jelas polje je bilo toliko opterećeno vodom da se voda kod Broda n/S. ulijevala u nabujalu Savu. Tako je do kraja studenog bilo poplavljeno 79 naselja, ne uzimajući u obzir ona koja su se nalazila uz pojedine visoravni, kao što je bio slučaj s naseljima južnog Dilja. Kao najkritičnija naselja, koja su bila najviše ugrožena zbog poplave spominju se Stružani, Sredanci, Kaniža, Bebrina, Kutu, Novo selo i Svinjar. Saznale su se prve žrtve poplave te osnovne informacije o njima: »Pored svega truda i nastojanja utopila su se u Kupinovu, u mitrovačkom kotaru dva pastira, Ćiro Jeremić Radova/n/ Kolarski, oba iz Vlaške, blizu Starih Mikanovacah željeznički radnik Ivan Cereszi, rodom iz Taliže, u selu Gunji u županijskom kotaru stolar Mirko Miklens, kod Šamca vozar Szöke Györgv, rodom iz Stolnog Biograda, konačno u Kaniži u oriovačkom kotaru svi kućani zadruga Mikić, 12 duša na broju, kad su htjeli u jednom još drugimi stvarimi prenapunjenom čamcu na kraj prevesti.«³³

Isti članak, osim analize poplave, sada ima nešto drugačiju notu kada je u pitanju odnos režima prema poplavi. Prethodni članak jasno optužuje režim i njihove predstavnike, dok ovaj ima pozitivan stav o režimu.³⁴ Jasno je da je prethodni članak morao biti anonimn, jer se vjerojatno radilo o osobi koja si nije htjela stvoriti probleme zbog javnog nastupa protiv režima, ali nije jasno, ako se radilo o vjerodostojnim tvrdnjama, zašto se nije potpisao ovaj autor članka kada se pozitivno govorilo o režimu. Analizom činjenica prethodnog članka kojima se optužuje režim utvrđeno je da su neke optužbe bile na mjestu. Objektivnom laičkom promatraču koji sadržajno analizira oba novinska članka te nije upoznat s kontekstom optužbi i vremenskog razdoblja o kojem se radi, daje za zaključiti da oba rada sadrže dovoljnu dozu subjektivnosti i neargumentacije jer nisu potpisana, što naravno nije točno. Naime, režim se branio sljedećim riječima: »Oblasti nisu žalile ni truda ni troška, da pogibelj odvrate dotično, kad je već katastrofa nastupila, da nesreću umanje.«³⁵ Navod, jasno, dijametralno daje odgovor na prethodni članak u kojem se optužuje režim. Ova je izjava na razini uobičajenog sterilnog stilskog jezika kada se pozitivno pokušavaju prikazati stvari uz režim, bez konkretizacije i argumentacije na temelju činjenica. Ukoliko se režim nije smatrao prozvanim u prošlom članku, mogao je jednostavno reći koliko je novca, kojom metodologijom i po kojem obrascu potrošio prilikom animacije svega pokretnoga i nepokretnoga, da se spasi što se spasiti da prilikom poplave. Jasno je da je »rastrošnost« režima iz prošlog članka u ovom prikazana kao »požrtvovnost«, što nikako ne odgovara širem kontekstu događanja u Brodskoj Posavini, pod Vojnom krajinom, tijekom 1878. godine.

Nastavkom sadržajne i detaljne analize svega onoga što je napisano u drugom dijelu članka dobiju se gotovo identični rezultati. Idući je navod, koji nije točan, glasio: »Hrana za ljude i krma za marvu davala se je na zemaljski trošak.«³⁶ Građa u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu govori nešto drugačije, a prema njoj prvi su u pomoć priskočili župnici. Oni su dali novac za hranu takozvanim »pionirima« koji su poslani od režima da spase stanovništvo od vode, a uzmimo za analizu samo jedan primjer. Tako je župnik iz Dubočca, Makso Lončarević, od kotarskog ureda u Oriovcu potraživao novac za 70.5 kg mesa, a isplatu (u iznosu od 28.2 forinte) od istog ureda morao je čekati sve do travnja iduće godine. Ako se poigramo sa statističkim podacima oriovačkog kotara jasno je da isplata od 25 novčića po kilogramu nije bila niti blizu realne cijene koja se prodavala. Prema službenim statističkim podacima cijena govedine u Upravnoj općini Sibinj, koja je bila dio oriovačkog kotara, za mjesec studeni 1878. iznosila je 44 novčića, ali je kotarski ured u Oriovcu normirao svim podređenim upravnim općinama da cijena kilograma govedine bude 40 novčića.³⁷ Iz svega toga jasno je da je režim pokrio samo 62.5% od tržišne vrijednosti govedine i to uz kašnjenje isplate od gotovo pet mjeseci kada se osjetno povećala spomenuta cijena govedine.

Drugi dokument koji ide tome u prilog žalba je koja je podnesena kotarskom uredu u Oriovac. U žalbi iz općinskog ureda u Bebrini, koja je datirana na 31. siječnja 1879., navodi se: »za pionire iz uboške

³³ *Branislav*, 1. I. 1879., 3.

³⁴ Ovaj ulomak sadržajno i kritički analizira članke o poplavi i neke njihove dijelove u *Branislavu* od 8. XII. 1878. te 1. I. 1879. godine.

³⁵ *Branislav*, 1. I. 1879., 3.

³⁶ Isto.

³⁷ DASB, KUO, XXVIII, Povjerenstveni zapisnik cijene govedine za studeni 1878.

blagajne košter isplatiti nije stoga, bud ovo obćinsko zastupstvo uz ovu naplatu iz obćinske blagajne nepristaje velec da im je sviem poznato da su se pioniri koi su za dobro naroda povodom poplave ovdje bili s kuće na kuću hranili, a da niesu pioniri samo narodu ovoga područja, nego i narodu sela Kuta obćine Stupljanske, sela Kaniže i Zbjega obćine Kanižke dobro činili, te da ako se baš ovaj novac mora iz obćinske blagajne naplatiti mora, neka bi slavna c.kr. kotarska oblast ovaj novac na sve tri obćine razdieliti blagoizvoljela, a ne da ova obćina sama mora i za sela drugih obćina plaća«. ³⁸ Tu se jasno otkrivaju novi detalji koji bacaju potpuno drugačiju sjenu na vrijednost pozitivnog doprinosa režima. Prva je novost da su spominjani pioniri, a radilo se o dvije satnije, bili hranjeni namirnicama principom »po kući« gdje je svatko dao nešto. To očigledno nije bilo dovoljno pa su župnici pripomogli. Dopis iz Bebrine svjedoči da do konca siječnja ljudima na terenu nije bilo jasno što točno mogu od režima potraživati i pod kojim uvjetima. Bebrinski općinski ured nije htio isplatiti sporni novac jer je jednak udio tražio od svih općina s tog područja na kojem su djelovali vojnici, tzv. pioniri. Sve navedeno daje opravdano za zaključiti da režim nacionalne razine nije bio nositelj troškova kada je u pitanju bila hrana pionira, nego bolje rečeno svojevrsna tehnička podrška te je novac za isplatu prebacila na lokalnu samoupravu, tj. općine, koje su ionako same imale dovoljno svojih financijskih problema. Samo je nekoliko arhivskih dokumenata sačuvano koji traže novac za isplatu i uglavnom su od pojedinih župnika. To znači da se ni ta skromna novčana sredstva nisu mogla isplatiti župnicima, nego su to napravili općinski uredi. Kako bi općinski uredi sami sebi olakšali postojeću situaciju oni su isplatili samo dio vrijednosti jednog kilograma govedine. Vrijednost kilograma govedine porasla je nakon poplave (spominje se 50 novčića), tj. u trenutku isplate, što još više umanjuje jedva isplaćenu naknadu župnicima.

Treći dokument koji sadrži činjenice vezane uz prehranu pionira zapisnik je sjednice općinskog vijeća u Kobašu. Postavljeno je pitanje kako i na koji način svakodnevno osiguravati hranu i piće pionirima koji su tek došli u općinu. Zaključak vijeća bio je prijedlog da načelnik u ime općine sklopi ugovor s lokalnim krčmarom koji će svaki dan osiguravati hranu i piće pionirima te podnijeti račun nakon odlaska pionira. ³⁹ Analizirajući ovaj slučaj vidi se kako nije postojala jasna metodologija i konkretan način opskrbe s hranom i pićem jer tri dokumenta koriste tri načina osiguravanja prehrane (žitelji, župnik i općina). Vjerojatno je da se taj problem rješavao onako kako se moglo na terenu u pojedinom naselju i kako je bilo u skladu s političkim svjetonazorom načelnika, ukoliko je načelnik bio nositelj tih aktivnosti.

Kada je novčana pomoć bila u pitanju onda su stvari ipak složenije. Isti članak navodi 10.000 forinti koje su stigle kao »preivšnja potpora«. Kada se već radilo o novčanom iznosu koji je dan u humanitarne svrhe nije jasna tolika tajnovitost autora novinskog članka o tome tko je točno novac dao. Iz drugih se izvora saznaje da je novac dao car Franjo Josip I. uz posredstvo zapovjednika Vojne krajine baruna Franje Filipovića. ⁴⁰ Očigledno nekome nije bilo u interesu da javnost koja čita novine u Osijeku i njegovoj okolici sazna za osobno zalaganje baruna Filipovića za unesrećene. Dalje u tekstu se navodi koliko je koji kotar dobio novca: »Od ove svote razdieljeno je u dubičkom kotaru 250 for., u novskom 250 for., u novogradiškom 1000 for., u oriovačkom 3000 for., u garčinskom 2500 for., u županjskom 1500 for, u mitrovačkom 1000 for., u zemunskom kotaru 500 for. Novac razdjelilo je povjerenstvo«. ⁴¹ Nažalost, ne postoje točni izvori koji mogu potvrditi ili demantirati raspodjelu novca navedenu u članku, ali promatranjem šireg konteksta može se napraviti jedan korak naprijed prema vjerojatnom slijedu događaja. Ipak iz navoda se saznaje da je novac razdijeljen na 8 kotarskih područja. Od toga je najviše dobio oriovački kotar i to čak 30% ukupnog iznosa, pa zbog toga i ne čude dva spomenika podignuta barunu Filipoviću tom prigodom u tom kotaru. ⁴² Ukoliko se zbroje tri najveća novčana iznosa dobit će se 70% ukupne svote koja je dana, a to se odnosi na kotarske uredе u Oriovcu, Garčinu i Županji. Analizom dosadašnjih izvora o razmjerima poplave u Brodskoj Posavini uistinu se najviše i spominju

³⁸ DASB, KUO, XXIX, Dopis upravne općine Bebrina kotarskom uredu u Oriovac, 31. I. 1879.

³⁹ DASB, KUO, XXIX, Izvadak sjednice općinskog vijeća u Kobašu, 9. XII. 1878.

⁴⁰ Mato Tustanić, *Oriovačka župa iz povijesti i života*, Oriovac, 1969, 23.

⁴¹ *Branislav*, 1. I. 1879., 3.

⁴² Radi se o spomenicima podignutima u Oriovcu i Slavonskom Kobašu.

ta naselja oriovačkog kotara u prvoj fazi poplave (Kaniža, Kobaš i Dubočac) što i opravdava taj udio ukupnog iznosa. Kasnije se spominju i naselja od ostalih ugroženijih kotarskih područja (Garčin i Županja) jer su se nalazila istočno od Oriovca, uz Savu, te su nastradala onim intenzitetom kako je voda preko Save dolazila do njih. Nešto širom perspektivom promatranja uočiti će se da je u Oriovcu koncem 1880. napravljen spomenik barunu Filipoviću te je na jednoj njegovoj strani pisalo: »za otčinsku skrb prigodom poplave 1878«. Ta dva detalja potvrđuju da je Oriovac uistinu i dobio navedeni novac jer su na području samog kotara smatrali potrebnim se u to ime i zahvaliti. Spomenik je i nastao kao posljedica prikupljenog novca od upravnih općina oriovačkog kotara. Tom je prigodom novac prikupljen od režimskih predstavnika, viđenijih ljudi (lokalnih obrtnika) te umirovljenih vojnih ličnosti i župnih suradnika (poput crkvenih tutora). Sve gore navedeno potvrđuje da se novac vjerojatno i raspodijelio s obzirom na navedene iznose. Nažalost, ostalo je neotkriveno koliko je stanovništva tog kotara novac obuhvatio. Za pretpostaviti je da se radilo o onima koji su ostali bez kuća, gospodarskih objekata i životinja koje nisu na vrijeme preselili. Nastavak kontroverznog članka donosi još jedan navod: »Izim toga dao je zapovijedajući general kao glavar zemlje razdieliti 3200 for. na račun zemaljskoga budžeta«. ⁴³ Navod potvrđuje uključenost baruna Filipovića, ali ne kao posrednika za 10.000 forinti, nego za 3.200 forinti.

ADMINISTRACIJA LOKALNE UPRAVE O POPLAVI SAVE NA PRIMJERU ORIOVAČKOG KOTARA

Kada je u pitanju svrhovitost postojanja novoosnovanih upravnih općina, prvenstveno treba istaknuti njihovo ažuriranje »s terena« koje je bilo prosljeđivano kotarskim uredima, podžupanijama, županijama, odjelima, vojnim zapovjedništvima i brojnim drugim institucijama. Problem takve sačuvane građe je način interpretacije dužnosti koje su obavljali lokalni službenici, koji su najčešće bili načelnici, bilježnici, pomoćni pisari i općinski stražari. Tako su neki bili pedantni i iscrpni u službenoj dokumentaciji, dok su drugi bili formalni i suhoparni. Bez obzira na sve uz dovoljno poznavanje konteksta i integracijom s ostalim izvorima može se napraviti određeni pomak u istraživanju, s obzirom na dosada objavljene rezultate. Tako su u oriovačkom kotaru djelovale općine: Brodski Stupnik, Bebrina, Kobaš, Kaniža, Nova Kapela, Oriovac i Sibirj. Tako sačuvana građa sadrži rjeđe stanje s područja svih općina nego što bi to trebalo biti. Najagilniji i najustrajniji u svom radu bio je ban Ivan Mažuranić koji je često tražio povratne informacije »s terena« upravo od općina ili jednostavno tražio »očitovanje« o nekim aktualnostima. Činjenica da je želio integrirati u svoje planove i aktivnosti što više informacija »s terena« samo potvrđuje njegovu ulogu kao reformatora i bana koji je bio dobar i savjestan radnik. Nažalost, njegovo je inzistiranje na »papirologiji« postojeće općinare, čiji su kapaciteti rada ostali gotovo isti, nagnalo da manje vremena posvete nekim drugim stvarima. Najčešće bi se radilo o pet općina i nije poznato čemu točno pripisati tu »arhivsku šutnju« ostalih, ali uzroka može biti više. Nedovoljna razina osposobljenosti djelatnika za istovremeni zakonodavni i administrativni rad je samo jedan od njih, a nezainteresiranost samih načelnika za aktivnosti koje nisu konkretno vezane uz lokalnu politiku drugi. ⁴⁴

Nakon što je nasip probijen kod Kobaša nastala je inicijativa da se nasip odmah popravi kako bi se spriječili budući vodeni valovi. Inicijativa je uključivala više institucija: Upravnu općinu Oriovac, šumariju Oriovac, gospodarski ured Nova Gradiška i naravno Upravnu općinu Kobaš. Trebalo je nasip odmah popraviti bez odgode. Iz šume »Rastovica«, koja se nalazila između Brodskog Stupnika i Starog Slatinika, trebalo se uzeti 400 komada hrastovih kolaca koji su imali dimenziju dva metra visine i četiri cola debljine. Također je trebalo 100 kolaca dva i pol metara visine i četiri cola debljine. Primitkom dopisa šumarija je bila dužna dostaviti isti dan drvenu građu i dovesti je do »oriovačkog vježbališta«, pri čemu se vjerojatno mislilo na bivše vježbalište graničara. ⁴⁵ Realizacija je pokrenuta te je u više navrata

⁴³ Isto.

⁴⁴ DASB, KUO, kutije: I.-L.

⁴⁵ Naime, svaka nekadašnja satnija, dio pukovnije, je imala jedno vježbalište koje je bilo najčešće smješteno uz tadašnje vojne zgrade i

isticana potreba hitne i profesionalne realizacije svih koji su trebali biti uključeni u pothvat. Druga faza tih aktivnosti zahtijevala je još 200 kolaca od dva metra i 100 kolaca od dva i pol metra visine, ali općini Brodski Stupnik. Sada je trebalo osigurati i 15 kola za prijevoz i »rabortare«, tj. pripomoć djelatnicima šumarskog ureda u Oriovcu.⁴⁶ Nema izvora koji spominju nastavak tih aktivnosti na ostalom području kotara.

Prema dopisu iz kotarskog ureda u Oriovcu tražilo se od svih općina da podnesu izvještaj i imenuju one mještane koji su se u svojoj pomoći unesrećenima posebno istaknuli. Dopis je stigao iz Kobaša, Bebrine i Kaniže dok ostale općine nisu poslale nikakav dopis. Razlog »šutnji« ostalih općinskih ureda dovodimo u reljefnu korelaciju da su bili u većoj mjeri bliže južnom Dilju i da su se nalazili na višoj nadmorskoj visini. Drugi razlog naziremo u dopisu iz Kobaša: »da se povodom poplave Jelasa u ovoj općini nije nitko kod izbave ljudstva marve ili drugi stvari osobito istaknuo, iz razloga što je svaki ovdašnji žitelj gledao samo da sebe i svoju marvu i hranu od poplave izbavi.«⁴⁷ Ukoliko je vjerovati tom dopisu čudno je da niti jednom riječju ne spominje doprinos režima, bilo koje razine bez obzira radi li se o Vojnoj ili civilnoj upravi, u cijeloj toj akciji, koji je prema *Branislavu* ipak postojao. Ipak su pojedinci pohvaljeni »koji su kod prodiranja nasipa u vreme od 10 dana dan i noć uvijek neustrašivo na najpogibelnijem mjestu tako rekuć dan i noć da polak u vodi stajali i time sebe i svoje zdravlje na kocku stavljali, ter su tim hvale vrednim postupkom i drugi narod na djelo obradovali.«⁴⁸ Tako su pohvaljena tri općinska vijećnika, jedan mještanim i dva »kneza« pritom vjerojatno misleći na »seoske starješine«. Ovaj opis djeluje narativno i ne spominje konkretne situacije, ali ipak daje informacije da je Sava bila najopasnija tijekom 10 dana i da su pojedini mještani, koji su bili požrtvovni i na usluzi drugima, često bili u vodi. Treba uzeti u obzir da se radilo o prosincu. Iz Bebrine su također javili da nemaju junaka poplave, ali je općinski bilježnik bio iznajmio jednu lađu za 20 forinti dnevno te s njom prevezio do Brodskog Stupnika.⁴⁹ Upada u oči iznos iznajmljivanja, a radilo se o 20 forinti. To je priličan novčani iznos, jer je učitelj početnik na tom području u to vrijeme imao mjesečnu plaću od 25 forinti. Jasno je da su lađe u vrijeme poplave bile jako tražene i da je cijenu iznajmljivanja određivao osnovni ekonomski odnos ponude i potražnje, ali se tako u samo nekoliko tjedana nakupio iznos koji je bio veći od godišnje plaće učitelja, a možda i pojedinog župnika. Time se još jednom potvrđuje valjanost kritike o rasipanju novca u *Branislavu* od 4. prosinca 1878. godine. Kako je Kaniža bila od navedenih mjesta najviše ugrožena tako je u njoj i bilo najviše pohvaljenih osoba i to čak pet (jedan općinski bilježnik, jedan seoski knez i tri mještana). Iz načelnikova se dopisa razaznaje da je najveća opasnost za mještane bila između 24. i 27. studenog. U pomaganju se najviše istaknuo općinski bilježnik Adam Bošnjak, koji je došao na dužnost samo pet dana prije poplave. Kao najvažnije pojedinačno djelo istaknuto je: »što mu je u noći od 26 na 27 pr.mj. i zbilja za rukom pošlo, da je dobio jedan čamac, u kojega si je samo svoju suprugu bez drugih stvari i još nekoliko ljudih uzeo i ujutro se oko ½ 3 ure mračne noći u Brod i izhodio od c.k. vladinog povjerenika g. Cuvaja pomoć selu Kaniži povrativ se opet nazad.«⁵⁰ Načelnik ga je hvalio da je pomagao spasiti ljude zajedno s pionirima i lađarima te je tom prigodom ostavio svoje stvari da mu voda uništi. Takav stav navedenog pojedinca bio je potreban da bi se u tim trenucima održao »red i pravednost među iznenadjeni žitelji, što je naravno u ovom slučaju sa velikom silom uzdržati nužno bilo.«⁵¹ Ta načelnikova promišljanja daju ideju kakvo je stanje moglo nastati među onim dijelom populacije koji su prigodu poplave i nesreće mogli shvatiti kao brz, ali bespravan način za bogaćenje, tj. krađu. Pohvalom svog suradnika, na svojstven način, načelnik neizravno govori da je konstantnom kontrolom lađa koje su prevozile mještane i vojnika koji su pomagali spriječena bilo kakva nedisciplina koja bi za posljedicu imala neprimjereno ponašanje.

magazine. Današnjim rječnikom govoreći radi se uglavnom o središtima naselja jer su od tih zgrada nastali općinski uredi i škole.

⁴⁶ DASB, KUO, Nabavka građevnog materijala za popravak nasipa kod Kobaša, 10. XII. 1878.

⁴⁷ DASB, KUO, XXIX, Dopis općinskog ureda u Kobašu kotarskom uredu u Oriovcu, 26. XII. 1878.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ DASB, KUO, XXIX, Dopis općinskog ureda u Bebrini kotarskom uredu u Oriovcu, 29. XII. 1878.

⁵⁰ DASB, KUO, XXIX, Dopis općinskog ureda iz Kaniže kotarskom uredu u Oriovcu, 23. XII. 1878.

⁵¹ Isto.

Krađe i nemorala bili su svjesni i predstavnici režima pa su intervenirali još koncem studenog prije nego što je došlo do vrhunca elementarne nepogode, a time i svojevrsnog meteža. Pismeno upozorenje svima je prosljedio vladin povjerenik Miletić iz Nove Gradiške. Kako je stanje južno od Save, u bosanskom dijelu Posavine, bilo još više kaotično pokušao je Miletić djelovati barem s naredbom. Upozorava sve podređene »oblasti«, prvenstveno čardake, da spriječe bilo kakve ilegalne prelaskе granice koji su postali česti u to vrijeme. Poplava je omogućila lagan prelazak preko granice zbog čega su postale moguće lakše krađe kukuruza, drva i drugih predmeta. Takvim se aktivnostima višestruko kršio zakon pa je zatraženo da se stanovništvo upozori: »strogo prietnjom novčane globe i zatvorom svaki protuzakoniti prelaz carinske medje do znanja stave«. ⁵²

Kako je Kaniža bila prva na udaru zbog popuštanja nasipa i brzog nadiranja vode bilo je potrebno brzo iskoristiti sve dostupno da se spasi što se spasiti da. U tom je smjeru išla ideja da se od crkve napravi svojevrsni sabirni centar. Crkva se uvijek, gotovo bez iznimke gradila na najvišem mjestu samog naselja, upravo zbog poplava. Tako je bilo i u Kaniži i zato su mještani svoje životinje s pontonima počeli prevoziti do crkve. Nije poznato čija je to bila inicijativa, ali je župnik predao ključeve načelniku, a poručnik pionira je zapovjedio mještanima s pontonima da krenu sa životinjama prema crkvi. To rješenje je bilo pozitivno i općeprihvaćeno. Nakon što se voda slegla crkvu je trebalo dovesti u stanje u kojem ju je župnik i predao. Tada su nastali određeni problemi jer oni koji su svoje životinje sačuvali očito su izbjegavali dužnost čišćenja i sanacije crkve. Načelnik zbog mira u naselju taj slučaj prosljeđuje kotarskom uredu u Oriovcu. Treba mu tom prigodom zamjeriti jedino što nije htio definirati inicijatora te aktivnosti, koji bi onda, barem u određenoj mjeri bio odgovoran za posljedično stanje. Načelnik je želio do Božića crkvu vratiti u zatečeno stanje, ali su se mještani tome odupirali. On je ipak bio ustrajan u tome te je napravio popis od 32 osobe, kućedomaćina, koje su u crkvi privremeno smjestili 119 životinja. ⁵³ Prvi pokušaj sanacije završio je idejom iz Oriovca da se pozove sve mještane koji su tu sklonili životinje, a one koji se ne budu odazvali kazni. Ta ideja nije bila prihvaćena te je načelnik predložio naći radnike koji će crkvu očistiti za 10 forinti i 70 novčića, a iznos će se podijeliti na 32 osobe jednakom mjerom. Taj je prijedlog prihvatio ured iz Oriovca te je time njihova korespondencija o tom slučaju konačno i završena koncem siječnja 1879. godine. ⁵⁴

Kakva je bila prevencija i učinkovitost kotarskog liječnika povodom poplave nije poznato. O aktivnostima tadašnjeg kotarskog liječnika Alberta Vorela poznato je samo da je zbog poplave »Jelasa« zatražio i dobio pozamašnih 100 forinti putnih troškova kao predujam. Očigledno je da je poplava izazvala bolesti i među životinjama, tako je imao veći obujam posla i kod pregleda životinja. U isto se vrijeme pojavila bolest kod konja te je liječnik samo za prijevoz zatražio 30 forinti predujma što bi bio drugi predujam u samo mjesec dana za putne troškove. To mu je odbijeno iz carskog i kraljevskog glavnog zapovjedništva u Zagrebu. ⁵⁵

O tome da je nakon manje od mjesec dana Posavinu pogodio drugi plimni val postoje vrlo skromni izvori. Čudi da o tome nisu zapisali ništa u tiskovinama ili spomenicama. Ponovna poplava i izlivanje Save iz korita dogodila se krajem prosinca i nastavila se početkom siječnja 1879. godine. Kobaš je o tome prvi obavijestio nadređeni kotarski ured u Oriovcu: »Voda dolazi neprestano i to u većoj mjeri 15 do 20 centimetara u 24 ure« ⁵⁶ Tako Kaniža obavještava o rastu vode za »7 palaca«. Primarni problem početkom siječnja stanovništvu koje je bilo pogođeno poplavom bila je hrana. Prekid prometne i ostale komunikacije, stvorio je problem onima koji su ostali u blizini svojih domova jer nisu imali gdje mljeti žitarice i tako se pojavila nestašica hrane. Unatoč teškom stanju i razini vode koja nije jenjavala narod se polako vraćao kućama preko savskog nasipa. ⁵⁷ Navedena dva izvješća spominju različite načine brojačnog izričaja mjerenja razine vode u poplavljenim naseljima. Red u obavještavanje stanja razine vode na

⁵² DASB, KUO, XXIX, Naredba vladinog povjerenika Miletića podređenim tijelima, 29. XI. 1878.

⁵³ DASB, KUO, XXIX, Dopis općinskog ureda iz Kaniže kotarskom uredu u Oriovcu, 13. XII. 1878.

⁵⁴ DASB, KUO, XXIX, Dopis KUO prema Kaniži, 20. I. 1879.

⁵⁵ DASB, KUO, XXIX, Odbijenica predujma za prijevoz kotarskom liječniku, 19. XII. 1878.

⁵⁶ DASB, KUO, XXIX, Načelnik Kobaša kotarskom uredu u Oriovac, 30. XII. 1878.

⁵⁷ DASB, KUO, XXIX, Načelnik Kaniže kotarskom uredu u Oriovcu, 10. I. 1879.

»terenu« pokušalo se uvesti još sredinom prosinca. Do tog su trenutka obaviještene neke općine oriovačkog područja o oznakama koje su služile za mjerenje. O tome, razini vode, i paziti da nitko ne prisvoji sebi oznake, brigu su trebali voditi »seoske starješine«. ⁵⁸

Djelatnici općina bili su upoznati s pomoći unesrećenima u visini od 10.000 forinti od cara Franje Josipa I. još 13. prosinca. Kada je pomoć baruna Filipovića bila u pitanju, on se u potpunosti izostavio, barem u dotičnom dopisu, ali je nešto zapisano za zapovjedništvo u Zagrebu: »kao vrhovna naša zemaljska oblast doprinela je u istu svrhu, što je mogla, nu pogledom na veličinu poplave, sve je to malo«. ⁵⁹ Tako se »nalagalo« općinskim uredima da naprave isto u svojim općinama i time se organizira humanitarna akcija među onim stanovništvom koji su mogli pomoći unesrećenima. Dopis u kojem se »nalagala« humanitarna akcija potpisana je od oriovačkog kotarskog predstojnika Krasnika. ⁶⁰ Kako se radilo o naredbi, ona se i izvršila. Na taj je način prikupljeno do veljače 1879. ipak skromnih 229 forinti. ⁶¹ Za pretpostaviti je da su u akciji sudjelovali samo općinski djelatnici uz još neke viđenije ljude mjesta, poput učitelja i župnika. Kako je bila riječ o naredbi, a ne spontanoj odluci općinskih činovnika, jasno je da je aktivnost imala vrlo skromne razmjere i da se može opravdano zaključiti da je doživjela priličan neuspjeh. Najizdašniji je bio pojedinačni nastup načelnika Kobaša Ante Golubovića koji je sam dao 100 forinti unatoč činjenici da je i sam imao osobnu štetu u iznosu od 2.000 forinti. ⁶² Sačuvane su samo neke isplatnice. Tako je na području općine Bebrina isplaćena pomoć za četiri osobe (ukupno 29.16 forinti), Kobaša pet (60 forinti) i Kaniže tri osobe (9 forinti). ⁶³ Analizom postojećeg vidi se da je 12 osoba dobilo 98,16 forinti što predstavlja 8,18 forinti po osobi. Jasno je da su najmanji iznosi bili u Kaniži (3 forinte po osobi), dok su najveći bili u Kobašu i to 12 forinti. Ti pokazatelji daju vizualnu informaciju koliko je to bilo malo onima kojima je kuća i ljetina bila uništena. Dva tjedna kasnije u Kaniži je podijeljeno još 96 forinti za 8 osoba. ⁶⁴

REFLEKSIJA SAVSKE POPLAVE NA NACIONALNOJ POLITIČKOJ RAZINI

O poplavi Save u Posavini raspravljalo se i na saborskoj sjednici koja je bila održana u Zagrebu 15. siječnja 1879. godine. Na njoj su Vladu predstavljali, osim bana Mažuranića i tri predstojnika odjela. Zastupnik Vučetić postavio je tri pitanja koja su bila vezana uz poplavu i nasip: »1. Na kakvom temelju je preuzvišenost Vaša odredila da se nasipi na Savi imadu izvesti na trošak občina i pojedinaca, koji slučajno uz Savu stanuju, - dočim zakon god 1873. o izvedenju javnih radnja naročito propisuje, da zemaljske i kotarske radnje i gradjevne po §§. 7. i 8. izvadjaju se zemaljskim dotacijonalnim sredstvi i trimi četvrtinama odkupnine javnih težaka? 2. Je li preuzvišenost Vaša pripravna zakonom pripisana gori spomenuta sredstva namaknuti, te pučanstvo tik Save od tereta osloboditi, koji je ono do sada kroz više godine protuzakonito podnositi moralo. 3. Je li Vaša preuzvišenost pripravna i u koje vrijeme naknaditi trošak i štetu nanešenu svojom odredbom občinam pojedincem iz zemaljskih sredstva«. ⁶⁵

Nije poznato tko je od Vlade odgovorio na ta pitanja jer je ta osoba u članku definirana terminom »interpelant«. Iz njegovog obrazloženja jasno je da se Sava pokušavala ukrotiti i zadržati u svom koritu još od 1793. i Pongračeva te se s radovima nastavilo do baruna Zornberga 1844. godine. Jednostavno govoreći, Sava je ispod Rugvice, naselje koje je udaljeno od Zagreba 29 km, pogodna za izlivanje. Spominjala se i obnova savskog nasipa, a njezina realizacija na području oriovačkog kotara bila je već

⁵⁸ DASB, KUO, XXIX, Nepoznat pošiljatelj (potpis nečitak i radi se o prijepisu dopisa s njemačkog jezika) prema općinama Oriovac, Brodski Stupnik i Sibinj, 15. XII. 1878.

⁵⁹ DASB, KUO, XXIX, Kotarski ured Oriovac upravnim općinama, 17. XII. 1878.

⁶⁰ DASB, KUO, XXIX, Naredba o prikupljanju novca po općinama za stradale, 13. XII. 1878. Kotarski predstojnik je bio odgovoran za funkcioniranje kotarskog ureda te je kao takav kontrolirao zakonodavnu razinu funkcioniranja upravnih općina, prvenstveno načelnika, zbog čega je jasan animozitet načelnika prema njemu i obrnuto.

⁶¹ DASB, KUO, XXIX, Dopis o rezultatima prikupljenog novca i raspodjeli istoga, 1. II. 1879.

⁶² DASB, KUO, XXIX, Poklon Ante Golubovića unesrećenima u poplavi, 6. XII. 1878.

⁶³ DASB, KUO, XXIX, Isplatnice žrtvama poplave općina Bebrina, Kobaš i Kaniža.

⁶⁴ DASB, KUO, XXIX, Isplatnice žrtvama poplave u Kaniži, 15. II. 1879.

⁶⁵ *Branislav*, 19. I. 1879., 2.

gore opisana. U zadnjoj obnovi nasipa sudjelovalo je 14 inženjera i nadstojnika te je za njihove dnevnicе potrošeno impozantnih 50.000 forinti.⁶⁶ Povodom ilustracije dovoljno je spomenuti da je većina župa oriovačkog kotara imala godišnji prihod do 450 forinti.⁶⁷

Unatoč navedenoj financijskoj injekciji prilikom izrade proračuna potrebne količine, vjerojatno zemlje za nasip, preračunali su se za 100.000 kubnih metara. Sve to djeluje prilično smiješno, ukoliko se taj navod uspoređi s gore spomenutim izvorima i glorificiranja cara i režima za 13.200 forinti. Još smješnije ispada svojevrsno »silovanje« lokalne uprave da prikuplja bijednih 230 forinti za stradale, kada se vidi da se samo za dnevnicе tijekom te jeseni izdvojilo 50.000 forinti. O tim se radovima još razaznaje da su obuhvatili 500.000 kubnih metara i 94 naselja. Paradoks postaje još veći kada su te osobe primile odlikovanja za radove, a gotovo istovremeno nastupila je poplava. U korist inženjerima ide činjenica da je ta poplava bila druga najveća poplava ikad zabilježena te je tijekom cijelog studenog padala kiša koju nitko u narodu nije pamtio. Prigodom radova nije od raboutara prikupljena spomenuta količina novca, nego su raboutari sami dragovoljno radili na nasipu: »Napokon nije ni to zakonito, što se je radilo oko Save, jer po zakonu o otkupu rabote morali su se troškovi podmiriti iz dotacije i iz trijuh četvrtina odkupnine, a ne radnjom u naravi«.⁶⁸ Time je zapravo Vladin predstavnik svjesno priznao da se nije radilo točno u skladu s zakonom. Jasno je i da su radnici radili u naravi, a time je i kvaliteta radova sigurno bila na nižoj razini stručnosti, a to potvrđuju tadašnji izvori lokalne samouprave. Naime, bili su u tom trenutku prilični problemi općinarima natjerati ljude na »raboutu« kako bi se uopće pojavili na nasipima, dovozili zemlju i obnavljali nasipe.

Sa sadržajem takvog odgovora nije bio zadovoljan Jovan Živković, zastupnik iz Vinkovaca, koji je nalazio druge stvarne razloge stanovite pasivnosti Vlade za nasipe: »Sbog zapletaja o lonjskom polju pustili su se i nasipi u miru«.⁶⁹ Tako je jasno aludirao na događaje koji su vezani uz aferu Lonjsko polje i bana Levina Raucha.⁷⁰ Na kraju rasprave istaknuto je da Vlada neće platiti bilo kakvu materijalnu štetu te je zaključeno sa frazom kojom se ograđuje: »Vlada kani i nadalje čitavu stvar izpitivati, te će sa saborom nastojati o sredstvih, da se nepogode ublaže i po mogućnosti ukinu«.⁷¹

Promjena senzibiliteta prema žiteljima uz Savu od strane zemaljske krajiške vlade nastala je nakon poplave. Kolika je bila promjena i je li ona bila samo deklarativnog karaktera nije moguće konkretno definirati na primjeru jednog slučaja koji se donosi u nastavku. Bez obzira na to *Sriemski Hrvat* donosi članak koji spominje odluku da će se graditi cesta na relaciji Županja-Bošnjaci-Rajevo Selo-Brčko. Radilo se o investiciji vrijednoj 80.000 forinti. To je bila pozitivna stvar ukoliko na gradnji te ceste budu sudjelovali stanovnici koji su bili nedavno pogođeni poplavom i time im se omogućiti preživljavanje do žetve 1880., jer klimatski uvjeti nisu dopustili sjetvu 1879. godine. Ukoliko se taj novac potroši na silne dnevnicе, neće nikome pomoći. Savjetovalo se tako budućim izvođačima da se cesta napravi temeljito kako bi mogla služiti svrsi kada je najpotrebnija, tj. za vrijeme poplave. To se posebno ističe jer dosadašnje investicije poput krajiške željeznice i savskog mosta kod Broda n/S. nisu ispunili očekivanja uloženog novca.⁷²

POPRAVAK NASIPA ZA ZAŠTITU JELAS POLJA 1880. GODINE

Nova obnova savskog i orljavskog nasipa nastupila je početkom lipnja, a zadnji su zahvati bili početkom studenog 1880. godine. Sve upućuje na to da je ova obnova nasipa bila temeljitije odrađena od prethodne jer je sačuvano više dokumentacije koja pažnju posvećuje stvarima koje uopće nisu bile

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Krešimir Škuljević, *Sibinjci i njihova kultura življenja na primjeru prošlosti crkve*, Sibinj, 2012, 55.

⁶⁸ *Branislav*, 19. I. 1879., 2.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Zbog te afere dogodilo se više neobičnih stvari među kojim vrijedi istaknuti sudski proces protiv samog bana što je u konačnici dovelo do njegovog odstupanja.

⁷¹ Isto.

⁷² *Sriemski Hrvat*, 14. VIII. 1879., 1.

spomenute tijekom prethodne obnove istog područja 1878. godine. Prvenstveno je pažnja posvećena rabotarima, tj. stanovništvu koje je bilo dio oriovačkog kotarskog područja.

Više o tim radovima doznaje se iz svojevrsnih zbirnih popisa i lista koje su bile objedinjavane u Oriovcu te je taj kotarski ured u skladu s dobivenim informacijama slao povratne informacije pojedinim općinama te inženjerima i nadstojnicima. Vodila se evidencija onih koji su bili dužni sudjelovati na radovima na nasipu kao obična fizička radna snaga. Osim njih temeljito se analiziralo tko je s kolima došao iz koje općine jer je također o tome napravljen iscrpan popis. Radovi su imali više etapa o kojima sadržajno nije ostalo gotovo nikakvog traga u arhivskoj dokumentaciji. Nasip je imao više sekcija na koje je bio podijeljen, nije poznato koliko točno, vjerojatno prema granicama općina. Stražari su tijekom srpnja počeli stražariti na nasipu nakon što bi radnici otišli kući. Tim se stražama željelo preventivno djelovati i suzbiti krađe koje su usporavale već spomenute radove 1878. godine. Da radovi nisu išli planiranim intenzitetom govori navod u kojem se naređuje stražarima da sa sobom ponesu alat (»gvozdena lopate«) i s njima ravnaju »kolotečine«, tj. tragove od kola na poljskim putovima uz nasip.⁷³ Rabotari koji nisu prevozili služili su za osnovne fizičke radove, a to potvrđuje njihov alat koji su morali nositi sa sobom na radilište: sjekire, motike i lopate.⁷⁴ Kolovoz je bio obilježen dovoženjem šljunka s lokaliteta »Matičević«, a prije toga je bilo i dovoženja kamena s druge lokacije.⁷⁵ Sačuvani izvori spominju kratke trodnevne akcije prijevoza. Tako je u kolovozu za prijevoz određeno 70 kola iz Kobaša, a za kamen 70 kola iz Bebrine. Radovi nisu prolazili bez poteškoća jer je samo na radovima prijevoza šljunka, koji su bili provođeni između 12. i 14. kolovoza, izostalo ukupno 80 kola.⁷⁶ Ta se brojka odnosila na sva tri dana. Evidenciju o tome vodile su vojne ličnosti. Radilo bi se dvokratno od 7 do 12 i od 14 do 18 sati.⁷⁷ Prva faza radova dovršena je do 2. kolovoza 1880. godine.⁷⁸

Iz intenziteta radova jasno je da su aktivnosti bile podijeljene na više faza te bi način rada bio sljedeći: prvo bi se obavijestile općine i njezini rabotari, aktivnosti bi se odradile te bi se podnijelo izvješće o radovima (eventualne nepravilnosti, izostanci i problemi) oriovačkom uredu. Nakon rješavanja prve faze pristupilo bi se organizaciji druge faze istim načinom rada.

Prvi neočekivani trošak općinskim vijećima bio je nametnut već tijekom rujna. Tada je naređeno svim općinama da plate trošak u iznosu od 176 forinti, iz čega je svaka općina trebala dati nešto više od 25 forinti. Trošak je nastao zbog kupnje: 500 komada dasaka (50 forinti), 1.000 komada eksera (2,8 forinti), 40 tačaka (60 forinti), za željezo koje se potrošilo na gradnju tačaka, tj. malih kolica (16,76 forinti), kovaču za izradu tačaka (42,5 forinti), za konopac (1,2 forinti) i za jednu ručnu testeru (3,08 forinti).⁷⁹ Protiv toga se bunila općina Nova Kapela jer bi novac trebao biti raspodijeljen s obzirom na zemljišni udio u poplavnom području, a ne svim općinama jednako. Čudi tolika grčevita rasprava i borba za svaku forintu na relaciji kotarski ured u Oriovcu i podređeni općinski uredi. Povratne informacije iz Oriovca nije bilo i općine su isplatile sporan iznos.⁸⁰ Posljednja velika zajednička aktivnost stanovništva oriovačkog kotara bila je između 2. i 6. studenog 1880. godine. Na rad su pozvani obični radnici, ali i oni s kolima. U tim je radovima sudjelovalo 230 kola i 320 radnika prema jednom dokumentu, dok drugi spominje slične brojke.⁸¹

ZAKLJUČAK

Analizom gradnje ustave Mrsunja i pokušaja obnove savskog nasipa tijekom iste 1878. na području Brodske Posavine utvrđen je niz okolnosti koje su utjecale na samu realizaciju regulacije toka Save.

⁷³ DASB, KUO, XXXX, Nove napomene stražarima na nasipu, 20. VIII. 1880.

⁷⁴ DASB, KUO, XXXX, Popis pozvanih rabotara u oriovačkom kotaru, 31. X. 1880.

⁷⁵ DASB, KUO, XXXX, Upravna dokumentacija o gradnji nasipa, lipanj - studeni 1880.

⁷⁶ DASB, KUO, XXXX, Akcesist [nečitko prezime] kotarskom uredu u Oriovcu, kolovoz 1880.

⁷⁷ DASB, KUO, XXXX, Akcesist Stjepan Neferović Oriovcu, 31. X. 1880.

⁷⁸ DASB, KUO, XXXX, Općina Bebrina podnosi izvješće kotarskom uredu u Oriovcu o straži na nasipu, 7. VIII. 1880.

⁷⁹ DASB, KUO, XXXX, Račun o trošku povodom popravka savskog i orljevskog nasipa, 14. VI. 1880.

⁸⁰ DASB, KUO, XXXX, Zapisnik općinskog vijeća Nove Kapele, 3. X. 1880.

⁸¹ DASB, KUO, XXXX, Popis radnika i kola za rad na nasipu, 31. X. 1880.

Tablica 4. Uključenost oriovačkog kotara u gradnju nasipa tijekom rujna i listopada 1880. godine*

R.br.	Naziv općine	Broj stanovnika 1880.	Broj određenih radotara na nasipu	Od toga odsutnih radotara	Broj određenih kola na nasipu	Od toga odsutnih kola
1.	Sibinj	3.240	99	30	85	0
2.	Oriovac	4.731	30	5	138	0
3.	Brodski Stupnik	1.195	50	11	48	2
4.	Bebrina	3.662	80	8	50	0
5.	Kobaš	1.602**	36	21	45	0
6.	Nova Kapela	3.927	/	/	92	0
7.	Kaniža	806**	/	/	/	/
	Σ	19.163	295	75	458	2

* DASB, KUO, XXXX, Popis kola koji su radili na nasipu, 15. IX. 1880.; Popis radotara koji su radili na nasipu, 28. X. 1880.

** Broj se odnosi samo na onovremeno naselje, a ne na općinu.

Promatrajući širi kontekst dužnosti lokalnog stanovništva na području Granice jasno je da su te godine imali niz obveza i aktivnosti za obaviti, koje nisu bile dio redovitog poslovanja i njihovih redovnih obveza (prvenstveno rat u Bosni, gradnja mosta na Savi kod Broda n/S. i početak gradnje željeznice od istog grada). Uzevši u obzir redovite godišnje poslove u tom trenutku (poljoprivredne berbe uroda) bilo je jasno odugovlačenje predstavnika lokalne uprave, tj. načelnika, da se što prije napravi obnova savskog nasipa. Naime, sami načelnici bili su svjesni da će graničari, tj. radotari, pružiti pasivan otpor sa svojim masovnim nedolaskom na javne radove. Toga je bila svjesna i kotarska uprava u Oriovcu te je radove odgodila za listopad te su oni očigledno i napravljeni. Građa lokalne uprave pokazuje minimalne aktivnosti i priličnu razinu neorganiziranosti i neozbiljnosti, dok tiskovine spominju utrošenih 50.000 forinti za dnevnicu (koje nisu potrošene na radotare koji su to besplatno radili) te niz odlikovanja za inženjere koji su vodili te radove. Očigledno je rastrošnost dovela do skromnosti u potrošnji reprovizivnog materijala koji je bio potreban za gradnju samog nasipa i ustave Mrsunja jer se rasporezom taj teret od 719 forinti prebacio na upravne općine. Tu je vidljiva dijametralnost, tj. velika potrošnja novca, ali na više rangirane predstavnike lokalne i vojne strukture. S druge strane, upravne se općine tom prigodom nije ništa pitalo, nego se tražila mobilizacija ljudstva i financijsko sudjelovanje u radovima. Očigledno nije postojao jedinstven obrazac prilikom podnošenja troška upravnih općina u javnim radovima te su se neke od njih i bunile čime su pokazivale nesolidarnost prema ostalima, ali su time vjerojatno željele zadržati vlastitu likvidnost jer su mnogo toga same morale financijski snositi i to s odgodom plaćanja od strane nadređenih upravnih tijela.

Praćenjem aktualnosti koje su vezane uz samu poplavu na upravnom području Požeške županije tijekom studenog i prosinca 1878. te siječnja 1879. koje je pripadalo kotarskom uredu u Oriovcu nalaze se konture više stvari. Prvenstveno je vidljiva improvizacija predstavnika lokalne uprave tijekom samog spašavanja stanovništva te je to očigledno bilo realizirano s jako malo ili bez ikakvih konkretnih naputaka nadređenih institucija prema lokalnoj upravi. Zajedničke stvari prilikom poplave Save bili su vojnici, pontoni, lađe, čamci i skroman doprinos unesrećenima od 13.430 forinti. To je očigledno bio jedini doprinos visokih predstavnika režima, prvenstveno kotarskih predstojnika i vojnih ličnosti. Promatrajući ponašanje općinskih djelatnika (načelnika, općinskih bilježnika i općinskih stražara) vidljivo je djelovanje prema osobnom svjetonazoru. Građa govori da je senzibiliteta bilo malo te je svatko pomagao sam sebi koliko je mogao. Istovremeno se u javnosti režim (kotarski predstojnici i vojne ličnosti) prikazuje kao požrtvovan iako su glavni teret podnijeli predstavnici lokalne uprave i sami stanovnici.

Refleksije poplave na nacionalnoj razini dale su političku motivaciju protivnicima Mažuranića da popitaju njegov doprinos u razvoju Granice i Provincijala. Najviši predstavnici civilne vlasti ostali su suzdržani i nisu obećali dati nikakvu potporu, ali se nisu ni smatrali odgovornima. Naime, tadašnje

zakonodavstvo je od graničara zahtijevalo novac za održavanje nasipa, a civilne su vlasti prihvatile rad uaturi. Očigledno su teme vezane uz regulaciju vode bile još uvijek svojevrsna tabu tema još iz vremena afere Lonjskog polja. Evidentna je bila postojanost problematike na relaciji Granice i Provincijala i ona je doživjela manifestaciju na ovom primjeru. Naime, od lokalne se uprave mnogo toga očekivalo, dok se istovremeno nije pitalo ništa kada se trošio novac na njihovom području s viših razina. Ipak je postignut određen pozitivan pomak, napravljena je detaljna obnova nasipa na području Brodskog Posavlja 1880. uz primjetan nadzor i interes, samog upravitelja Granice, baruna Franje Filipovića koji je bio jedina svjetla točka Granice i same humanitarne akcije prikupljanja novca jer je isposlovao 10.000 forinti (od ukupno prikupljenih 13.430) kod Franje Josipa I.

Rad primarno promatra poplavu Save u Brodskoj Posavini tijekom studenog i prosinca 1878. te siječnja 1879. godine. Poplava je elementarna nepogoda koja trenutno testira postojeći sustav i potvrđuje njegovu djelotvornost i protočnost na svim razinama te je zbog toga tema vrijedna istraživanja. Sekundarno je bilo nužno pratiti obnove savskog nasipa 1878. i 1880. godine. Uz obnovu nasipa, radi jasnijeg konteksta, bilo je potrebno definirati odnos temeljne vrijednosne jedinice lokalne uprave, tj. upravnih općina te njezinu interakciju s okolinom (nadređenim tijelima Granice i Provincijala), prvenstveno civilno nadređenim kotarskim uredom. Kao uzorak uzet je primjer Kotarskog ureda u Oriovcu s podređenim upravnim općinama, ali je na istom principu funkcionirao odnos unutar cijele Granice prigodom poplave. Svrha samog rada je definirati uzročnike i razinu odgovornosti onih koji su sudjelovali u prevenciji poplave Save.

Praćenjem aktualnosti koje su vezane uz samu poplavu na upravnom području Požeške županije, oriovačkog kotarskog područja, tijekom studenog i prosinca 1878. te siječnja 1879. nalazi se više odrednica. Prvenstveno je vidljiva improvizacija predstavnika lokalne uprave tijekom samog spašavanja stanovništva, to je očigledno bilo realizirano s jako malo ili bez ikakvih konkretnih naputaka nadređenih institucija prema lokalnoj upravi. Zajedničke stvari prilikom poplave Save bili su: vojnici, pontoni, lađe, čamci i skroman doprinos unesrećenima od 13.430 forinti. To je očigledno bio jedini doprinos visokih predstavnika režima, prvenstveno kotarskih predstojnika i vojnih ličnosti. Promatrajući ponašanje općinskih djelatnika (načelnika, općinskih bilježnika i općinskih stražara) vidljivo je djelovanje prema osobnom svjetonazoru. Građa govori da je senzibiliteta bilo malo te je svatko sam sebi pomagao koliko je mogao. Istovremeno se u javnosti režim (kotarski predstojnici i vojne ličnosti) prikazuje kao požrtvovan, iako su glavni teret podnijeli predstavnici lokalne uprave i sami stanovnici.

SUMMARY

The study of archives and publications was primarily focused on observation of the flood of the Sava River in the area of Brodsko Posavlje, which was a consequence of the rainy November in 1878. This also caused a state of emergency during January 1879. Secondary analysis of two renovations of the Sava and Orjava embankments that protected Jelas Polje from floods was made, and the renovations were carried out in 1878 and 1880. This area territorially belonged to the Border which was in the process of integration with the Provincial, in this case Požega County, which was divided into four county areas. Jelas Polje included the area of Oriovac district. The consequence of these activities was the mutual communication of the local government, i.e. of administrative municipalities with their superior civilian institutions, primarily county offices. The army was involved in rescuing the population, and part of the boats, vessels and pontoons were provided to transport the injured population. Humanitarian aid in the amount of 13,430 forints was also secured, which was a modest amount considering the size of the flood, material damage and human casualties.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Tema broja / Topic

Izabrani primjeri poplava u srednjoj i
jugoistočnoj Europi (19. – 21. stoljeće)
Selected examples of floods in central and southeast Europe
(19th-21st century)

Volumen XVII. / Broj 17
Zagreb – Samobor 2021.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnik / Co-publisher:

Ekohistorijski laboratorij Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska
www.ffzg.unizg.hr; <http://ckhis.ffzg.unizg.hr/>

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Močanin,
Hrvoje Petrić, Drago Rokсандić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute, Žiga Zwitter

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Rokсандić – president/predsjednik (*Zagreb*), Daniel Barić (*Sorbonne-Paris, Francuska*), Marija Benić Penava (*Dubrovnik*), Slaven Bertoša (*Pula*), Zrinka Blažević (*Zagreb*), Tatjana Buklijaš (*Auckland, New Zealand*), Ljiljana Dobrovšak (*Zagreb*), Goran Đurđević (*Požega*), Josip Faričić (*Zadar*), Borna Fürst Bjeliš (*Zagreb*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb*), Ivan Mirnik (*Zagreb*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb*), Hrvoje Petrić (*Zagreb*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordana Ravančić (*Zagreb*), Marko Šarić (*Zagreb*), Mladen Tomorad (*Zagreb*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Zagreb*), Frank Zelko (*Honolulu, SAD*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek*), Matija Zorn (*Ljubljana*), Ivana Žebec Šilj (*Zagreb*)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić, Domagoj Tončinić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2021.

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH

Print supported by Ministry of science and education of Republic of Croatia

Na naslovnici / Cover:

Poplavljeni Vukovar 1965. godine

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT – AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA

Društvo za hrvatsku
ekonomsku povijest
i ekohistoriju

Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Tiskano u Hrvatskoj – prosinac, 2021.